

mədəniyyətini qəbul etdilər. Kassi dili arilərə qədərki Urartunun (armeniyanın) və elamlıların dili ilə qohum olan xett dilinə yaxın olub böyük alorad tayfalarının dili idi, onların bugünkü varisləri bu gün Qafqazın cənubunda yaşayan gürcülərdir. (F.Hommel. Geschichte Babyliion und Assyrien, Səh. 8)

Amerikan arxeoloqu və etnoloqu Daniel Brinton Hommelin və digər müəllifləri kassi və urartuları gürcülərlə eyniləşdirən fikirlərini tənqid edərək yazır ki, Qafqaz xalq-

Ələsgər Siyablı

(əvvəli ötən sayımızda)

Xəttlilərin bu sözünün türk dilinə məxsus Tavan – ana sözü ilə eyniyyət təşkil etdiyi aydın şəkildə görünməkdədir. Kassi kralları Misir fironu ilə müharibədə Xəttlilərə dəstək olmuşdular.

Bəzi müəlliflər Namri ölkəsinin kassilərə mənsub olduğunu və namrilərin bir kassi tayfası olduğu fikrini irəli sürürlər. Hətta Fərat çayının orta axarında Habur ölkəsinin xalqının kassilərinin khabur boyunun təşkil etdiyini yazırlar. Kassilər Haburda Qandaşın rəhbərliyi altında paytaxtları Terke olan ilk kassi Han dövlətinin əsasını qoymuşdular. Habur adı mənbələrdə çox zaman Khabur kimi də yazılır.

Mənbələr Kas tayfalarının birləşərək Babil ərazisində ilk dövlətini yaratma tarixini m.ö. 1795-ci ilə, Xett kralı I Mursilisin Babilə dağdığı və tanrı Mardukun heykəlinin Hanaya aparıldığı tarixə aid edirlər. "Aqum Kakrim kitabəsi"yə görə Babilə ilk Kassi hökmdarı olan II Aqum 24 il sonra bu heykəli öz hökumranlığı dövründə Babilə geri qaytarmışdır.

Hanada yaradılan kassi dövlətinin kralı Kaştil-aşu adlanırdı. Landsberqer Kas sülalə adlarının bu sülalələrin ilk yaradıcılarının adlarından yarandığını qeyd edirdi. Quru hökmdar əodadın adı sonradan hakimiyyət titulu kimi nəslədən nəslə ötürülürdü. Kaştilaş, Aqum, Kara İndaş və s. (Landsberger B. 1954)

B.Landsbergerin yazdığına görə Kassi kralı II Aqum öz kitabəsində digər ölkələrlə birlikdə Zağros dağları ərazisində yerləşən Alman və Padan adlı iki böyük dövlətinin kralı adlandırır. Padan vadidə, Alman isə Zağros dağının yaylasında Qutilərlə qonşuluqda Elamin qüzeyində yerləşirdi. Alman adını bəzi bilim adamları Aqvan və Alban şəklində yazırlar və bu sözlərin sinonim olduğunu qeyd edirlər. (B.Landsberger,1990)

Kassilər haqqında yazan müəlliflərin ox atmaqda mahir olduqlarını, atın ilk dəfə Ön Asiyaya onların gətirdiklərini, at bəsləməkdə və döyüş arabaları hazırlamaqda usta olduqlarını qeyd edirlər.

Kassilərin hökmdarlar sülalələrindən birinin adı olan Aqu ilə başlayırdı. Hommel bu titulun Ay mənasını bildiren "A-qu-um" kimi ifadə olduğunu yazır. "Aqum kakrim" mixi yazılarda Kassi və Akkadın hökmdar titulu idi. (F.Hommel, 1889, Səh. 37)

Aqumdan sonra Babilə hakimiyyətə gələn II Burna-Buriaş Assur kralı III Puzur Aşşur (m.ö. 1503-1479) ilə məşhur sülh müqaviləsi bağlamışdır. Təxminən m.ö. 1430-cu illərdə hakimiyyət sürmüş Karındaş özünü ilahə "İnannanın se-

Dünya tarixinin Turan dövrü

vimli çobanı" adlandırır və onun şərəfinə məbəd ucaltmışdı. O özünü "Babilin, Sumerin, Akkadın, kassilərin və Karduniaşın hökmdarı" adlandırır. Kardiniaş kassilərin Babilə verdikləri ad idi.

Babil hökmdarlarının A siyahısında Babilə 576 il 9 ay kökumran-

lıq etmiş 36 Kassi hökmdarının adı qeyd olunmuşdur. Babil hökmdarlarından bəziləri e.q. XIII əsrdən etibarən babil adları daşısalar da, onlar mənşə etibarilə kassi idilər.

Kassilərin qadın adlarından biri Nadbat adlanırdı və xalqımızın Nabat qadın adı ilə eyniyyət təşkil edir. Kassilərdə çox zaman qadın adlarının axınna bəzi sözlər əlavə edilirdi.

Kassi krallarının Aqum, Kadaşman, Turqu, Kara İndaş, Kara Kardeş, Nazi, Ulam, Kuru, Adad kimi titullarının Türkçə olduğu heç bir şübhə doğurmur. Kassilər Babilə hökumranlıq etsələr də titullarında həmişə Kassi adını özündə əks etdirən "Şar Kışsati", yəni Kassi çarı ifadəsi mövcud olmuşdur.

Babilədəki üçüncü mühüm etnik ünsürü təşkil edən kassilər şərqdə Babilə sərhəd olan dağlarda məskunlaşan çəsur dağ xalqı idi. Onlar m.ö. II minilliyin ortalarında edərək Babil ölkəsində hakimiyyəti ələ keçirib yüz illər boyunca ona sahib oldular. Son nəticədə isə qalib gəldikləri ölkənin

adları Huk olan köçəri Huksoslar kassilərə yaxın qohum idilər. Huk adının əslində Bibliyadakı Qoq olduğuna inanıram. Alarod dilində "ma" sözü ölkə deməkdir və bu anlamda Ma-Qoq qoqların ölkəsi anlamındadır. Mesopotamiyanı işğal edən ilk Kassi hökmdarının adı Qandaş olmuşdur, bu ad Dəclənin əsas qollarından biri olan Qundes adına çox bənzəyir, bu Herodotun qeyd etdiyi Kerkanın qədim adıdır. Çayların adlandırma ənənəsi türkcədir. Kassilərin İsamiti adı da türkcədir və türk hökmdarlarından birinin adı İstemi olmuşdur. Kassilər Mesopotamiyada m.ö. 2-ci minilliyə qədər hökumran olmuşlar. (A.Wirth, 1905, Səh. 22)

Alman assuroloqu Aleksandr Virtsin kassilərin türk mənşəli olmaları haqqında elmi dəlillərə söykənən cəsarətli fikirləri böyük önəm daşıyır.

Alman assuroloqu Unqnad kassiləri hind-avropa mənşəyə aid edənələrə qarşı etiraz edir. O kassilərin Suriya tanrısının hindlərin suriya adlı tanrısı adı ilə bənzərlik təşkil etməsinin kassilərin hind-avropa mənşəli elan edilməsinə heç bir əsas vermədiyini yazır. Çünki hindlilərdən başqa hind-avropalılardan heç bir xalqında Suriya adlı tanrı təsbit olunmamışdır. Onun fikrinə görə kassilərin vətəni Xəzər/Kaspi dənizi sahilləri olmuş və onlar bu dənizə öz adlarını vermişlər.

Unqnad Hüzinqin Kaspilərin elam tayfaları ilə qohumluq əlaqələrinə malik olmaları haqqındakı tezisni dəstəklədiyini qeyd edir. (A.Unqnad. 1936, Səh. 19-20)

Azərbaycanın görkəmli tarixçisi Əbülfəz Elçibəy də kassilərin etnik mənşəyi haqqında yazır: "Kaslar Azərbaycanın ən qədim əhalisindən olan bir tayfa ittifaqı imiş. Kaslar və ya kassilər e.ö. III minilliyin

başlanğıcında Azərbaycanın cənub-qərbindən, Urmiya gölü ətrafı və Zağros dağlarından Mesopotamiyaya da yayılmış, dinc yolla həmin ərazidəki dövlətlərin içərisinə girmiş, orada müxtəlif peşə və sənət sahələrində, xüsusən hərbi işlərdə xidmət etmişlər". (Ə.Elçibəy, 2003, Səh. 24)

Elçibəy Kas etnoniminin kökünü təşkil edən kas-kaz-xaz adlarının eyni mənada, bir xalqın müxtəlif şəklidə ifadə olunan adı olduğunu qeyd edir. Onun fikrinə görə Kas adı həmçinin Kas-ər, Kes-ər, Xəz-ər, Ak-kas, Ak-kaz sözlərinin kökünü təşkil edən eyni sözün müxtəlif ifadə şəkilləridir. (Ə.Elçibəy, 2003, Səh. 27)

Elçibəy kassilərin öncədən Xəzər dənizi ətrafında yaşadıklarını və sonradan Azərbaycanın cənubunda və cənub-qərbində daha çox bir yerə toplaşmışdıqlarını və Xəzər dənizinin adının da bu tayfa birliliyinin adından götürüldüyü fikrini irəli sürür. Dəclədən şimal-şərqdəki dağlarda bugünkü Kerkük və Urmiya gölü boylarından Araza qə-

derki dağlarda bugünkü Kerkük və Urmiya boylarından Araza qədərki ərazilərdə yurd salan kaslar e.q. III minilliyin sonlarında Mesopotamiyaya dinc yolla yayıldılar halda, e.q. II minilliyin başlanğıcında, təqribən e.q. 1741-ci ildə güclü bir hücumla oradakı Babil dövlətini dağıtmış, öz hakimiyyətlərini bütün Mesopotamiyaya yaymışlar. (Əbülfəz Elçibəy, 2003, Səh. 25)

Aşşurbanipalın mixi yazılı lövhələr kitabxanasında Kassilərin hökmdarlarına aid lövhələr də mövcuddur. Kassi hökmdarlarından Aqum-rim özündən əvvəlki hökmdar olan atası Aqum-rabinin adını çəkir. O özünü "Kaşşu və Akkadın, Babilin, Ullaşın, Padan və Albanın, Qutin kralı" adlandırır. (H.Winkler. 1892, Səh. 80)

İlk Kassi kralı Karındaşdır. Karındaş Karduniaş ölkəsinin də kralı idi və Assur hökmdarı ilə içərik öz ölkələrinin bərabər hüquqlu olub hər birinin öz ölkəsini idarə edəcəkləri haqqında razılığa gəlmişdilər.

(ardı gələn sayımızda)